

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
PROF. DR. M. ORHAN OKAY ÖZEL SAYISI
YIL 6, ARALIK 2020

Ekmel KILIÇ

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Öğrencisi
İstanbul/TÜRKİYE
ekmelkiliç@hotmail.com

ORCID

**MUSTAFA KUTLU'NUN
HİKÂYELERİNDE İSLAM
İKTİSADI BAĞLAMINDA
İKTİSAT MESELESİ**

ISLAMIC ECONOMY IN THE STORIES
OF MUSTAFA KUTLU ECONOMIC
ISSUE IN THE CONTEXT

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 02.11.2020	Received Date: 02.11.2020
Kabul Tarihi: 10.12.2020	Accepted Date: 10.12.2020
Yayımlanma Tarihi: 31.12.2020	Date Published: 31.12.2020

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Kılıç, Ekmel, "Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde İslam İktisadı Bağlamında İktisat Meselesi", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal Of Academic Literature]*, Yıl 6, Prof. Dr. M. Orhan Okay Özel Sayısı, Aralık 2020, s. 538-566.

Kılıç, Ekmel, "Islamic Economy In The Stories Of Mustafa Kutlu Economic Issue In The Context", *Hikmet-Journal Of Academic Literature*, Year 6, Prof. Dr. M. Orhan Okay Special Issue, December 2020, p. 538-566.

10.28981/hikmet.820174

Yayımlanan makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.

EkmeL KILIÇ

**MUSTAFA KUTLU'NUN HİKÂYELERİNDE İSLAM İKTİSADI BAĞLAMINDA
İKTİSAT MESELESİ**

ISLAMIC ECONOMY IN THE STORIES OF MUSTAFA KUTLU ECONOMIC ISSUE IN
THE CONTEXT

ÖZ

Bu çalışmada Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde ortaya koyduğu iktisat anlayışı, İslam iktisadi bağlamında değerlendirilmiştir. İslam iktisadi anlayışı içerisinde yer alan İslami birey kavramı dikkat çekmektedir. Özellikle iktisadi birey ile İslami bireyin karşılaştırılması, İslam iktisadının daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu anlamda Mustafa Kutlu'nun Sevincini Bulmak ve Hesap Günü hikâye kitapları genelde İslam iktisadi ve özde İslami birey bağlamında içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Eserlerinde iktisat ve siyaset konularına oldukça yer veren Kutlu'nun özellikle hâkim sermaye karşısında dile getirdiği eleştiriler hikâyelerinde oldukça yer tutmaktadır. Yapılan çalışma sonucunda da Kutlu'nun hikâyelerinde ortaya koyduğu iktisadi bakış açısının İslam iktisadi ve İslami birey kavramaları ile örtüştüğü görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kutlu, iktisat, kapitalizm, iktisadi birey, İslam iktisadi, İslami birey

ABSTRACT

In this study, the understanding of economics from stories of Mustafa Kutlu has been evaluated in the context of Islamic economics. Homo Islamicus term used in Islamic economics has been caught attention in the literature. Especially, comparison of Homo Islamicus and Homo Economicus makes Islamic economy more understandable. With this understanding, Sevincini Bulmak and Hesap Günü story books of Mustafa Kutlu has been examined in the context of Islamic economics in the macro scale and Homo Islamicus in the micro scale, with the method of context analysis. Kutlu, while using economics and politics concepts extensively, criticizes capitalism frequently in his stories. It has been concluded that economic understanding in Kutlu's stories overlaps with Islamic economics and Homo Islamicus.

Keywords: Mustafa Kutlu, economics, capitalism, Homo Economicus, Islamic Economics, Homo Islamicus,

1. GİRİŞ

İktisat, günümüzde üzerinde önemle durulan, küresel ve çok yönlü etkileri bulunan mühim bir konudur. İktisat hem iktisadi faaliyetleri hem de bu faaliyetlerin nasıl olması gerektiği ile ilgilenen bilim dalını ifade etmektedir. İktisat teori ve yaklaşımları, iktisadi faaliyetlerin nasıl olacağını belirlemektedir. Dolayısıyla iktisat teori ve yaklaşımlarının nasıl olacağı önem kazanmaktadır.

Günümüzde ortaya konulan iktisadi faaliyetler, kapitalizm olarak ifade edilmektedir. Kapitalizmin başta ekonomik olmak üzere sosyal, kültürel, politik ve psikolojik etkileri bulunmaktadır. Küreselleşme ile bu etkilerin boyutları ve derinliği daha da büyümekte ve önem kazanmaktadır.

Mustafa Kutlu da hikâyelerinde kapitalist sistem ile ilgili eleştirilerini dile getirmekte, etkilerinin çok boyutlu olduğuna dikkat çekerek bunları derinlemesine ele almaktadır. Özellikle insan ve şehir bağlamında kapitalist sistemi eleştiren Kutlu, kapitalizmin insanların ahlakını ve şehirlerin ruhunu nasıl yok ettiğini göstermektedir.

Dinî bir duruşa sahip olan Kutlu, İslamiyet'in sadece bireyin yaşamını değil, toplumsal yaşamı da konu aldığını söyleyerek cemiyet hayatına vurgu yapmaktadır. İktisat da cemiyet hayatını etkileyen en önemli konu olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla iktisadi faaliyetlerin de İslam'a uygun olarak yeniden tanzim edilmesi gerektiğini ifade eden Kutlu, hikâyelerinde bunu sık sık vurgulamaktadır.

İslam iktisadı anlayışını yansıtan Kutlu, özellikle karakterleri günümüzün iktisadi faaliyetleri içerisinde göstererek iktisadi bireyin ne olduğunu gözler önüne sermekte, ardından İslami bireyin özelliklerini geçmiş ile ilişkilendirerek ifade etmektedir. Kutlu, aslında böyle yaparak İslami bireyin özellik ve anlayışlarının tekrar toplumda yer etmesini sağlamaktadır.

Bu araştırmanın amacı, Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde ortaya koyduğu iktisat anlayışını İslam iktisadı ve İslami birey bağlamında incelemektir. Araştırma kapsamında Mustafa Kutlu'nun hikâye kitapları evren olarak seçilmiştir. Evren içerisinde ise "Sevincini Bulmak" ve "Hesap Günü" hikâye kitapları örneklem olarak alınmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi yöntemi kullanılarak;

Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde ortaya koyduğu iktisat anlayışı nedir?

Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde ortaya koyduğu iktisat anlayışı ile İslam İktisadı arasında bir bağ bulunmakta mıdır?

Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde ortaya koyduğu iktisat anlayışı, İslami bireyin özelliklerini yansıtmakta mıdır?

sorularına yanıt aranmış, ulaşılan bulgular yorumlanarak tartışılmıştır.

2. İKTİSAT TEORİLERİ

Çalışmanın bu bölümünde, iktisat kavramı ifade edilmiş, ardından yerleşik iktisat teorilerinden bahsedilmiştir. Bölümün sonunda ise bu çalışmanın odak noktasını oluşturan “İslam iktisadı” ve “İslami birey” kavramları ele alınmıştır.

2.1. İktisat

İktisat ve ekonomi kelimeleri, aynı anlamı ifade eden kavramlardır. İktisat sözcüğü, Arapça “kasd” kökünden türetilmiştir. Ekonomi sözcüğü ise, İngilizce “economy” sözcüğünün dilimize aktarılması ile ortaya çıkmıştır (Gül, 2010). İngilizceden dilimize geçen “ekonomi” sözcüğü Yunucada Oikus (ev) ve Nomos (kanun) sözcüklerinin birleştirilmesiyle türetilmiştir. Buradaki ev sözcüğünü geniş anlamda almak gerekir; menkul ve gayrimenkul bütün mallar, borç ve alacak hakkı. Aynı şekilde Nomos sözcüğü de yönetim anlamına gelmektedir. Buradan yola çıkarak Ekonomi; mal ve servetin yönetimidir, denilebilir (Orhan ve Erdoğan, 2013: 5).

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük'te ekonomi için şu tanım yer almaktadır (TDK, 2020):

1-) İnsanların yaşayabilmek için üretme, ürettiklerini bölüşme biçimlerinin ve bu faaliyetlerden doğan ilişkilerin bütünü, iktisat.

2-) Bu ilişkileri inceleyen bilim dalı, iktisat.

Ekonomi ile ilgili farklı kaynaklarda farklı tanımlar yapılmıştır:

- Ekonomi, insanların sınırsız tüketim isteklerinin sınırlı (kıt) kaynaklarla en iyi nasıl temin edileceğini inceleyen bir sosyal bilim dalıdır.
- Ekonomi, insanların çok sayıdaki gereksinimlerini mevcut kıt kaynaklarla karşılamanın mümkün olmadığı, bu nedenle de kıt kaynakların kullanımında alternatifler arasında zorunlu olarak nasıl tercihler yapılması gerektiği konusu ile ilgilenen bir sosyal bilimdir.
- Ekonomi kısıtlı kaynakların farklı kullanım alanlarına yönlendirilmesini inceleyen bilim dalıdır.
- Ekonomi, amaçlar ve alternatif kullanımları olan araçlar arasında bir ilişki olarak insan davranışını inceleyen bir bilimdir.

Bu tanımlardan yola çıkarak iktisat biliminin, çeşitli mal ve hizmetlerin üretimi ve dağıtımında kullanılmak üzere kıt ya da diğer bir ifade ile, sınırlı üretim kaynaklarının kullanımını hususundaki tercihleri analiz etmeye çalıştığını söyleyebiliriz (Orhan ve Erdoğan, 2013: 7).

İnsanoğlu, yaşamını sürdürebilmek için ihtiyaçlarını karşılamak durumundadır. İhtiyaçları karşılamak, mal ve hizmet tüketimi ile olmaktadır. İktisat bilimine göre, insan ne kadar çok mal ve hizmet tüketimi yaparsa, kendini o kadar mutlu hisseder. Fakat mal ve hizmetlerin üretimi sınırsız değil,

bilakis sınırlıdır (Ertek, 2013: 4). Mal ve hizmetler “üretim faktörleri” dediğimiz doğal kaynaklar, emek, sermaye ve girişim ile üretilir, karşılığında gelir temin edilir (Uzunoglu vd., 2008: 6).

İktisat bilimi mikro iktisat ve makro iktisat olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Mikro iktisat bireylerin, dolayısıyla da tüketiciler ve firmaların davranışlarını ve birbirleri ile olan etkileşimine odaklanır. Bir mal veya hizmetin fiyatının veya ne kadar arz edeceğinin belirlenmesini, bireyin boş zaman ve çalışma tercihi, firmanın faaliyetleri ile ilgili aldığı kararlar mikro iktisadın çalışma alanlarını oluşturmaktadır. Makro iktisat ise ulusal ve küresel ölçekte gelişen ve değişen iktisadi olayları incelemektedir. Döviz kuru, işsizlik, enflasyon, dış ticaret gibi konular makro iktisadın inceleme alanına girmektedir. Bununla beraber mikro ve makro iktisadın arasını keskin çizgilerle ayırmak her zaman mümkün değildir. Nihayetinde makro iktisatta yaşanan bir gelişme mikro iktisadı, yine aynı şekilde mikro iktisatta yaşanan bir gelişme de makro iktisadı etkileyebilmektedir (Kılıçarslan ve Esen, 2012: 4).

Klasik iktisat teorisi, bireyin iktisadi kararlarında rasyonel davranarak ihtiyaçlarını tatmin etmek için her zaman faydasını maksimuma çıkaracak şekilde hareket ettiğini ileri sürmektedir. Bu anlamda kökleri rasyonalite (ussalcılık) kavramına dayanan Homo Economicus kavramı ortaya çıkmıştır. İktisadi birey olarak Türkçeye aktarılabilir olan Homo Economicus kavramı, bireysel bütçe kısıtı dahilinde, kendi faydasını en üst düzeye çıkararak kişi olarak tanımlanmaktadır. Fakat bireyin her zaman kendi faydasını maksimumu çıkaracak davranışlarda bulunup bulunmadığı ile ilgili farklı bakış açıları ortaya konmaktadır. Bu anlamda Neoklasik iktisat, Davranışsal iktisat ve İslam iktisadi kavramları öne çıkmaktadır (Çelik, 2019: 2).

2.2. Neoklasik İktisat

Neoklasik iktisat belirli bir düşünür, kavram ya da dönem ile ilişkilendirilebilecek belirli bir düşünce okulunu ifade etmekten ziyade belli iktisatçıların paylaştıkları ortak bir bakış açısını ve metodolojiyi temsil eden tarihsel bir ürün, bir düşünce geleneğidir (Bilir, 2018: 659).

Neoklasik iktisat anlayışına göre Homo Economicus, yani rasyonel davranan bireylerin iktisadi olay ve konularda tam bilgisi olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca bireyin psikolojik ve sosyolojik unsurları da Homo Economicus kavramı ile analiz dışı bırakılmaktadır. Böylece iktisat bilimi sosyal bilim olmaktan çıkmaya, matematiksel modellere dayandırılan pozitif bir bilim olmaya başlamıştır (İskender, 2019: 15).

Neoklasik iktisat anlayışının kurucularından sayılan William Stanley Jevons (1835-1882) ve Leon Walras (1834-1910) literatürde Marjinalist Devrim olarak adlandırılan atılımla, bireyin güdüsünün haz ve eleme bağlı olarak tanımlanan fayda olduğunu ve bireyin bu faydayı maksimuma çıkaracak davranışlarda bulunduğunu ve bunun da ölçülebilir olduğunu söylemişlerdir (Çelik, 2019: 6). Metodolojik bireyciliğe dayanan Neoklasik İktisat, toplumsal olanı birey ile açıklamaktadır. Böylece tüm iktisadi fenomenler, bireyden yola

çıkılarak izah edilmektedir. Bu anlamda toplum, bireylerin toplulaştırılmasından oluşan pasif bir yapıdır (Bilir, 2018; 665).

Metodolojik bireyciliğe temellenen Neoklasik İktisat anlayışına göre birey, yalnızca kendi çıkarları doğrultusunda hareket eder ve egoisttir. Sürekli olarak karlar veya faydaları maksimuma çıkarmaya çalışan birey değerlendirmelerde bulunur, seçim yapar ve bunun sonucunda karar verir. Bireylerin faaliyetleri ve bunların karşılıklı ilişkileri ise toplumsal olayları oluşturur (Aydın, 2016: 40).

Neoklasik iktisat anlayışına göre birey, faydasını veya çıkarını maksimuma çıkarmaya çalışan, bencil, kendisi ve diğerlerinin tercihleri hakkında maliyetsiz tam bilgilere sahip, rasyonel bir bireydir (İskender, 2019: 16). Bireyin eylemlerini etkileyen merhamet, vicdan gibi güduları bulunmakla birlikte, bunlar iktisadın konusu olarak dikkate alınmamaktadır. Buna göre birey, hangi zaman ve kültürde olursa olsun, mekanik bir şekilde en az maliyetle faydasını maksimum seviyeye çıkarmaktadır. Birey kendi çıkarının peşinde koşan iktisadi bir olgudur (Çelebi, 2019: 138).

2.3. Davranışsal İktisat

Davranışsal iktisada göre, Neoklasik İktisat anlayışının ortaya koymuş olduğu “rasyonel birey” ya da “Homo Economicus” hayali bir karakterdir. İnsan gerçekte rasyonel bir varlık değildir. Dolayısıyla bireyin iktisadi kararlarında duygusal etkiler de bulunmaktadır. Geleneksel iktisat anlayışında birey ve iktisadi birey arasında ayırım yapılmamıştır. Bu ayrımı ilk kez davranışsal iktisat yapmıştır. Davranışsal iktisada göre birey sırf rasyonel kararlar almamakta, aldığı kararlar psikolojik ve duyuşsal faktörleri de içermektedir. Davranışsal iktisat psikoloji, sosyoloji, antropoloji ve nöroloji gibi bilim dalları ile beraber çalışarak, bireylerin karar vermedeki tutarsızlıklarını deneysel olarak göstermeyi amaçlamaktadır (Ünal, 2019: 31).

Davranışsal iktisat, klasik iktisat ile psikoloji bilimini birleştirmekte ve rasyonel bireyin yerine sınırlı rasyonel birey kavramını ortaya koyarak çalışmalarını sürdürmektedir. Davranışsal iktisat, bireye özgü olan mutluluk, korku, motivasyon ve riskten kaçınma gibi duyguların bireyin iktisadi kararlarını ne şekilde yönlendirdiğini incelemektedir (İskender, 2019: 19). Klasik iktisadın aksine olarak davranışsal iktisat anlayışına göre birey rasyonel değil, sınırlı rasyoneldir. Hatta tamamen rasyonel olmayan davranışlarda da bulunabilmektedir. Aynı şekilde birey tam ve kesin bilgilere sahip değil, eksik bir bilgiye sahiptir. Ayrıca birey, kendi faydasını maksimuma çıkarmak yerine karşı tarafın da faydasını gözetebilir. Yani Neoklasik iktisadın ortaya koymuş olduğu maksimum çıkarıcı Homo Economicus gibi davranışta bulunan birey gerçeği olmaktan çok uzaktır (Barut, 2019: 23).

Kapitalist anlayışın egemen olduğu bir dünyada geliştirilen iktisadi kuramlar ve bunların bireye yaklaşımları, Neoklasik İktisat ve Davranışsal İktisat özelinde ifade edilmeye çalışılmıştır. Kapitalist anlayışın karşısında

konumlandırılabilir olan İslam İktisadı anlayışı ve onun bireye yaklaşımı, bu bağlamda daha iyi anlaşılabilir olacaktır.

2.4. İslam İktisadı ve İslami Birey

Bireyin mutluluğunu, maddi ihtiyaçlarını en üst derecede karşılayabilmesi ile ilişkilendiren yerleşik iktisat teorileri, Homo Economicus tabiriyle bu bireyi tanımlamaktadır. Fakat birey maddi ihtiyaçlarını en üst derecede karşılamadan da mutlu olabileceği gibi bireyin sadece maddi ihtiyaçları da yoktur. Yerleşik iktisat teorileri, bireyin manevi, kültürel, sosyal, psikolojik ve dinî tarafını görmezden gelen Homo Economicus kavramı ile bunların bireyin iktisadi davranışlarını dolaylı olarak etkilediğini öne sürerek bireyin iktisadi faaliyetlerini matematiksel olarak ortaya koymaya çalışmaktadır. Böylece bireyin manevi yönünü görmezden gelen yerleşik iktisat teorileri, seküler bir dünyada yaşayan, tamamen maddi çıkarlarını maksimuma çıkarmaya çalışan bir iktisadi birey anlayışına sahiptir.

Yerleşik iktisat teorilerinin bireye bakışı, İslamiyet'in bireye yüklediği emir ve yasaklara uygun düşmediği gibi, taban tabana da zıttır. Dolayısıyla İslam'a uygun bir iktisat anlayışını ortaya koyabilmek önemlidir. Bu anlamda İslam'ın temel kaynaklarından Kuran-ı Kerim ve sünnetten yola çıkarak aynı İslam hukuku gibi bir İslam İktisadı da geliştirilebilir. Zira İslam'ın hukuku olduğu gibi, ekonomisi de vardır ve olmalıdır. Bunun sağlanabilmesi için öncelikle İslam'ın iktisat ile ilgili getirmiş olduğu emir, yasak ve tavsiyeler ayet ve hadislerden aktarılıp fıkhıtan da faydalanılarak İslam'ın iktisadi temelleri ortaya konulmalıdır (Eskicioğlu, 1999: 8). Lakin henüz İslam İktisadı anlayışının tam olarak oturmuş bir teorisi veya kuramı bulunmamaktadır. Dolayısıyla İslam İktisadı dendiğinde, İslam'ın kitapta ve sünnette Müslümanların iktisadi faaliyetlerini nasıl yürütmesi gerektiğini söyleyen emir, yasak ve öğütleri temel alan bir iktisadi yaklaşımı anlıyoruz.

İslam İktisadı, iktisadi faaliyetlerin İslam'a göre nasıl olması gerektiği ile ilgili bir anlayıştır. Bu anlayış çerçevesinde ilerleyen zamanlarda İslam İktisadının kapsamlı bir kuramı da ortaya konulabilir. Bununla beraber, yapılan bazı araştırmalarda, İslam İktisadının bireye olan yaklaşımının ortaya konmaya çalışıldığını gözlemlemekteyiz. Zira her iktisat teorisinin teorik arka planında onun bireye olan yaklaşımını görmektediriz. Bir iktisat teorisinin bireye olan yaklaşımı, teoriyi anlamakta önemli bir rol oynar. Dolayısıyla İslam İktisadı anlayışının bireye nasıl yaklaştığını ortaya koymak, onun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Bu bağlamda, İslam iktisadının bireye olan yaklaşımını ifade etmek gerekmektedir. İslam iktisat anlayışının bireye olan yaklaşımı, İslami birey kavramı ile açıklanmaktadır. İslami bireyin özellikleri, iktisadi bireyden ayrılan yönleri vurgulanarak ifade edilebilir. Bu anlamda İslami birey anlayışının iktisadi birey anlayışından farkları üç noktada toplanabilir. Bunlar bencillik, ihtiyaçlar ve helal-haram ayrımıdır.

Batı iktisat teorilerindeki temel varsayım olan Homo Economicus, kendi faydasını maksimuma çıkarmaya çalışan, sadece kendi çıkarını düşünen bencil bir bireydir. Oysa İslam, bireye şahsi ve ailevi ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra içerisinde buldukları cemiyete ve yakınlarına faydalı olmayı, hayırlı eserler kazandırmayı öğütlemektedir. Dolayısıyla İslami birey kendi çıkarını artırmaya çalışırken çevresini de düşünmelidir. Aynı şekilde Homo Economicus üretici kazancını maksimuma çıkarmaya çalışarak aşırı kâr elde etmektedir. Fakat İslami üreticiler, toplumsal faydayı da düşünerek üretim kararları vermeli, adil veya tatmin edici kâr ile yetinmelidir (Dilek vd. 2017: 638-639).

Yerleşik iktisat teorilerinin önerdiği yaklaşıma göre iktisadi bireyin ihtiyaçları sınırsızdır. Onun sadece maddi ihtiyaçları vardır ve zorunlu ihtiyaçları yanında lüks ihtiyaçları da bulunmaktadır. Oysa Kur'an'a göre bireyler ihtiyaçları kadar yiyip içmeli fakat israf etmemelidir: "Ey Ademoğulları! Her mescitte ziynetinizi takının. Yiyin için fakat israf etmeyin; çünkü O, israf edenleri sevmez." (Araf: 3). İslam'a göre bireyin maddi ihtiyaçları olduğu kadar manevi ihtiyaçları da vardır. Ayrıca İslamiyet, bireylerin lüks ihtiyacına farklı yaklaşmakta ve toplumda temel ihtiyaçlarını karşılayamayan kimseler varken lüks mal tüketimini hoş görmemektedir. Dolayısıyla, iktisadi birey anlayışına göre hadsiz bir ihtiyaçlar listesinin yanında lüks ihtiyaçlar da bulunmaktadır. İslami bireyin ise yaşamını devam ettirecek kadar bir ihtiyacı olmalı ve lüks ihtiyaçları bulunmamalıdır (Dilek vd. 2017: 639).

Homo Economicus için helal-haram ayrımı bulunmamaktadır. Onun için domuz eti, alkollü içecek, uyuşturucu madde gibi nesnelere de bireye fayda sağlayan mal olarak kabul edilmektedir. İslami birey ise sadece helal olan malları, yani İslam dininin kabul ettiği malları tüketmelidir. Fakat helal-haram ayrımı sadece hangi malların tüketilmesi gerektiği noktasında ortaya çıkmamaktadır. İslami birey mal üretirken, para kazanırken, tasarruf yaparken, kısacası tüm iktisadi süreçlerinde helal olanı tercih etmeli, haramdan uzak durmalıdır. İslami birey, aynı şekilde finans alanında da iktisadi bireyden farklı davranarak, haram olan faizden uzak durmalıdır. Kısacası İslami birey, iktisadi süreçlerinde aklını kullanmalı, helal kazanç elde etmeli, aşırıya kaçmamalı ve israf etmemelidir (Dilek vd. 2017: 639).

İktisadi tercih, karar ve faaliyetler, onu oluşturan düşünsel bir referans alanına dayanır. İslam iktisat anlayışına temel teşkil eden referans alanıyla ilgili olarak Kur'an ayetlerinde, Allah'ın yaratıcılığı, insanın halifeliği, kaynakların insanlara musahhar kılması, işlerin yerindeligi, kazancın ve nimetlerin Allah'ın lütfu oluşu ve iman gerektirdiği sorumluluk bilinci öne çıkmaktadır (Gül, 2010: 72).

Görüldüğü gibi kapitalist anlayışın iktisat anlayışına dayanan kuramlar ve onların bireye yaklaşımları ile İslam İktisadi anlayışının ve onun bireye yaklaşımı arasında gözle görülür bir zıtlık mevcuttur.

3. MUSTAFA KUTLU'NUN HİKÂYECİLİĞİ

Mustafa Kutlu'nun geniş bir okuyucu kitlesine hitap edebilmesi, tesadüfi bir şey değildir. Küçük yaşlarda babasının işi nedeniyle birçok farklı yerler görmesi, yeşilliğin, toprağın, doğanın içerisinde yetişmesi hem taşrada hem de şehirde uzun yıllar kalarak ikisini de tanınması, halkın içinden gelen biri olması, etrafını sürekli olarak gözlemlemesi, açık ve sade bir dil kullanması, toplumun kendisinden bahsetmesi, samimi bir üslup kullanması, hikâyelerinin geniş bir okuyucu kitlesi tarafından okunmasını sağlamaktadır.

Mustafa Kutlu, elli küsur yıllık yazı hayatında, velut bir yazar diye nitelendirilebilecek kadar çok eser ortaya koymuştur. Çocuklar için yazdığı Yıldız Tozu da sayılırsa bu zamana kadar 29 hikâye kitabı kaleme almıştır. Hikâyelerinin yanında deneme ve inceleme eserleri de bulunan Kutlu, daha çok hikâyeciliği ile ön plana çıkmaktadır.

Hikâyelerinde açık ve sade bir Türkçe kullanan Kutlu, akıcı bir dil ile yazmaktadır. Masal, atasözü, deyim ve deyişlere hikâyelerinde sık sık yer vermektedir. Kutlu'nun gelenekten izlere sıklıkla yer verdiği hikâyelerinde, tasavvufi bir hava hissedilir. Onun kaynakları arasında başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere, İslami eserler önemli rol oynamaktadır. Yahya Kemal'in "kökü mâzide olan âti" anlayışını taşıyan Kutlu, gelenekten yana olmakla beraber, yeniliğe sırt çevirmez.

Kutlu, hikâyelerinde modern anlatılarda görülmeyecek şekilde öykünün akışını keserek kendince yorumlar yapar, yeri gelince öğüt ve bilgi verir. Kutlu'nun hikâyede araya girerek yorumlarda bulunması, öğüt ve bilgi vermesi, bilinçli olarak yaptığı bir şeydir. Geleneksel olanı benimseyen Kutlu, geleneğin anlatı biçiminden de yararlanır. Günümüzün Ahmet Mithat Efendisi olarak görülen Kutlu, hikâyeleri ile toplumu aydınlatma çabasıdır. Bunun için özellikle hikâye türünü önemli görür.

Hikâyeyi önemseyen, ona değer veren Kutlu, kendi dilini ve üslubunu oturtmuştur. Hikâyeciliğin, yazarlık hayatında bir çıraklık evresi olarak görüldüğü anlayışını yıkararak hikâye türünün gelişmesini sağlayan Kutlu, hikâyeyi "dar sahada çalım atmaya" benzeter. Çünkü romandaki kadar geniş bir anlatım sahası yoktur. Onun hikâyeciliği, hikâye ile romanın ve modern ile geleneğin karmasıdır.

Tam bir Anadolu sevdalısı olan Kutlu'nun hikâyelerinde mekân, sıklıkla Anadolu'dur. Kutlu, hikâyelerinde sürekli Anadolu'yu anlatır. Onun yeşili, suyu, havası, toprağı, kısacası doğallığından bahseder. Küçük yaşlarından itibaren doğanın içerisinde bulunan, onu seven, onunla haşır neşir olan Kutlu, resme olan istidadı ve dili iyi kullanması sayesinde, doğayı betimleyerek okuyucunun gözünde canlanmasını sağlar. Kutlu'da sahte bir Anadolu'ya sesleniş yoktur. Anadolu'nun eski, güzel günlerine dönmesini ister. Kendisini bir "tarımcı" olarak niteleyen Kutlu, geleceğin köyde olduğunu söyler. Hikâyelerinde şehir hayatının getirdiği betonlaşma, çevre kirliliği, manevi yoksulluk gibi sorunları işaret ederek, köy hayatını önerir. Kutlu, toplumun geleceğini tarımda

görmektedir. Bu nedenle hikâyelerinde Anadolu ile Anadolu insanını da ele alır. Göç olgusu üzerinden Anadolu insanına yaklaşan Kutlu, köyden şehre göç yerine şehirden köye göç edilmesini gerektiğini anlatır. Bunu yaparken, Anadolu'nun insanına verdiği manevi zenginlik üzerinde durur. Şehir hayatı ile köy hayatının insana verdikleri üzerinden ikisi arasında bir çatışma ortaya koyar.

Kutlu'nun hikâyelerinde şehir; modernizmin, teknolojinin ve kapitalizmin bir simgesidir ve tüm bu kavramlar gibi yapay ve bozulmuştur. Şehir, onun hikâyelerinde hep bu yönüyle ön plana çıkmaktadır. Şehirde yaşayan insanlar da tıpkı şehrin kendisi gibi bozulmuştur. Ahlaki ve vicdani yükümlülüklerini, çıkarları için hiçe saymaktadır. Hikâyelerinde yoksulluk kavramı, şehir hayatıyla birleşmiştir. Fakat bu yoksulluk, manevi bir yoksulluktur. Kutlu, şehir hayatının verdiği manevi yoksulluk kavramı etrafında şehir - taşra ilişkisi kurmaktadır.

Toplumsal gerçekçi bir yazar olan Kutlu, hikâyelerinde toplumu yansıtmaktadır. Toplumun sosyal, ekonomik, siyasal, kültürel gelişimine ve genel durumuna ayna tutarak okuyucularının dikkatini bunlara çekmektedir. Toplumunu izleyerek, değişimleri hikâyelerinde anlatır. Özellikle kapitalizmin getirmiş olduğu tüketim çılgınlığına şiddetle karşıdır. Modernizm, kapitalizm ve teknoloji ise sürekli daha çok tüketmeyi öğütlemektedir. Kutlu'da ise kanaat önemlidir. Sanayileşmeye kesinlikle karşıdır. Onun insanı kendisine ve topluma yabancılaştırdığını, doğaya zarar verdiğini düşünür. Tüketim kültürünü ağır şekilde eleştiren Kutlu, tarımsal üretimi önerir ve tarımın doğal olduğunu, insanı kendisine yakınlaştırdığını söyler (Keş, 2019: 71).

Hikâyelerinde, maddi güç elde etmek isteyen karakterlerin din ve dünya algılarındaki değişimi ön plana çıkarır. Hikâyelerinde yer verdiği kahramanlar, günümüzdeki insanları yansıtacak şekilde toplumsal değişmelere karşı herhangi bir tepki göstermezler, bu değişimlere ister istemez razı olurlar. Böylece modernizmin ezici ve yıkıcı gücü hikâyelerde vurgulanır.

Mustafa Kutlu'yu besleyen kaynaklar arasında başta çocukluk ve ilk gençlik çağı olmak üzere, "Hareket Dergisi" ve 'Hareket' düşüncesi, Nurettin Topçu ve İslami kaynaklar önemli rol oynamaktadır. Bunların yanında Sebahattin Ali ve Sait Faik de onun hikâyeciliğini etkilemiştir. Kutlu, özellikle Sait Faik'ten etkilenerek onun gibi insanları gözlemlemiş, hikâyelerine sıradan insanları da almış, ruh çözümlemelerine derinlemesine inmemiştir.

Kutlu hikâyelerini yazarken gelenekten, divan, halk ve tasavvuf edebiyatından, dünya edebiyatından ve modern yazma tekniklerinden yararlanır.

4. ARAŞTIRMA

Çalışmanın bu bölümünde Mustafa Kutlu'nun Sevincini Bulmak ve Hesap Günü hikâye kitaplarında ortaya koyduğu iktisat anlayışı, İslam iktisadı ve İslami birey bağlamında, içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir.

4.1. Bulgular ve Yorumlar

Bu kısımda Mustafa Kutlu'nun Sevincini Bulmak ve Hesap Günü hikâye kitaplarında ortaya koyduğu iktisat anlayışı ile ilgili bulgular İslam iktisadı bağlamında yorumlanarak ifade edilmiştir.

Mustafa Kutlu'ya göre sanat, insanı dine ulaştırmak için yapılmalıdır. İslamiyet, Kutlu için büyük önem arz eder ve onun hayata bakışını şekillendirir. Yararlandığı kaynakların başında Kur'an-ı Kerim, hadisler ve diğer İslami kaynaklar olan Kutlu (Keş, 2019: 72-73), toplumsal olanı anlamada İslami bir bakış açısı geliştirmiştir. Bu anlamda özellikle iktisat meselelerine eserlerinde oldukça yer veren Kutlu, bunu da İslami bir çerçevede yapmaktadır. İslam iktisadı anlayışına yakın durarak İslam'ın insanlara emrettiği güzel ahlak, dürüstlük, kanaatkâr olma gibi hasletleri hatırlatarak, yerleşik iktisat teorilerinin ortaya koyduğu kapitalist anlayışı eleştiren Kutlu, bunun insanın doğasına aykırı olduğunu ifade eder: Eskiden İslamiyet'in yaşandığı ülkemizde zamanla kapitalist anlayışın gelişmesiyle dönüşümlerin yaşandığını, bunun hem var olan maddi değerlerimizi hem de manevi değerlerimizi yıktığını söyleyen Kutlu, özellikle birey anlamında, kapitalist sistemin insanları nasıl İslami değerlerden uzaklaştırdığını gözler önüne serer. Kutlu, İslami değerlerden uzaklaşan insanların, bizim olan, maddi ve manevi değerlerimizi yansıtan çevremizi nasıl değiştirdiğini hikâyelerinde farklı şekillerde işler.

Kutlu'nun eserlerinde, iktisadi alanda var olan aksaklıklar, yanlışlıklar, değişim ve dönüşümler, İslami, tarihî ve kültürel değerler bağlamında tartışılarak eleştirilmiştir. Bu noktada insanların yapıp etmeleri önemli yer tutmaktadır. Bireylerin daha fazla kazanmak uğruna yanlış davranışlar içine girmesi, günümüzde hâkim olan iktisat görüşünün bir sonucu olarak ele alınmıştır. Harcadıkça daha mutlu olunacağı, ilerlemenin, gelişmenin maddi gelişmişlik ile anlaşılabilmesi gibi kabulleri öne süren yerleşik iktisat teorilerinin bireye yaklaşımı, iktisadi birey kavramı ile açıklanmaktadır. Kutlu, hikâyelerinde bu bireyin günümüzde tüketim toplumunu oluşturduğunu ve mutlu olmadığını, bilakis psikolojik sorunları olduğunu ve bunun sonucu olarak da toplumun ahlak yapısının bozulduğunu söylemektedir. Bu durumun yanlış olduğunu ifade eden Kutlu, bunun yerine İslam'ın önerdiği davranışları ön plana çıkararak iktisadi süreçlerde İslamiyet'in emrettiği gibi davranılması gerektiğini ima eder. Bunu yaparken, iktisadi süreçlerin sadece maddi bir belirlenim değil, manevi bir belirlenim altında da gerçekleşmesi gerektiğini İslami kavramlar bağlamında ifade ederek bunu tarihsel bir perspektifte sunar.

İslam iktisadına bağlı olarak İslami bireyin özelliklerini hikâyelerinde anlatan Kutlu, iktisadın bu bakış açısıyla anlaşılması gerektiğini ve gerçek mutluluğun, mananın bunda olduğunu okuyucularına aktarır. Zaten ona göre sanat, insanı dine götürmelidir. Dine götürmeyen, ondan bahsetmeyen, ondan bir şeyler veremeyen bir sanat, boştur (Yazarlar Cevaplıyor, video, 2020). Dolayısıyla Kutlu, hikâyelerinde ele aldığı konuları, İslamiyet'in bakış açısına göre işler. Zira İslam'ın ilgisinin olmadığı hiçbir konunun bulunmadığını

söyleyen Kutlu'ya göre insanı ilgilendiren, dolayısıyla da toplumu ilgilendiren her şey, İslamiyet ile yakından ilgilidir.

İktisat da bu ilgi alanlarından biri olarak Kutlu'nun hikâyelerinde en çok değindiği konulardan biri olarak öne çıkmaktadır. Helal, haram, ahlak, dürüstlük ve kanaat sahibi olma gibi İslami bireyin özelliklerinden olan bu mefhumlar, Kutlu'nun hikâyelerinde iktisat bağlamında üzerinde en çok durulan kavramlar olarak göze çarpmaktadır. Bu anlamda, Kutlu'nun hikâyelerinde iktisat meselelerinin İslam iktisadına bağlı olarak İslami bireyin özellikleri açısından ele alındığı görülmektedir.

Bu anlamda, sırasıyla Sevincini Bulmak ve Hesap Günü hikâye kitaplarında ortaya konulan iktisat anlayışının İslam iktisadı ve İslami birey bağlamında incelenmesi sonucu ulaşılan bulgular ve yorumlar aşağıda ifade edilmiştir.

4.1.1. Sevincini Bulmak

Sevincini Bulmak hikâye kitabı, adını Ayhan Yücel'in aynı isimli deneme kitabından almaktadır. Birinci baskısı Eylül 2018'de yapılan kitabın, Ekim 2019'da dördüncü baskısı yapılmıştır. Sevincini Bulmak, Mustafa Kutlu'nun -şu ana kadar- yazdığı en son hikâye kitabıdır. Kitapta iki ana karakter olarak Elif ve Suna ön plana çıkmakla beraber hikâyenin asıl kahramanı Suna'dır. Hikâye, Elif ve Suna'nın yaşanan olayların sonundaki hâllerini ortaya koyan bir anlatıyla başlar. Buna göre Elif ve Suna çok yakın arkadaşlardır. Elif'in Nilüfer adında ufak bir kızı vardır. Suna ise üniversitede edebiyat doçentidir. Ünlü bir psikiyatrist olan Ali Balkan ile boşanma aşamasındadır. Ali Balkan ise televizyonda bir sağlık programına çıkmakta ve programın genç ve güzel sunucusu ile görüşmektedir. Hikâye, bunun ardından önce Elif'in, sonra da Suna'nın iki nesil öncesinden başlamak üzere hayatlarını anlatır. Elif'in babası saat ustasıdır. Annesi genç yaşta vefat eder. Babası da başka bir kadınla evlenir fakat bu kadın Elif'e üvey annelik yapmaz. Elif, küçük yaşlardan itibaren babasının dükkanında vakit geçirir. Esnafın arasında büyüyen Elif, hayatın içerisinde bir çocuk olarak yetişir ve hayat karşısında Suna'ya göre daha güçlüdür. Lise yıllarında Suna ile tanışırlar. Suna'nın annesi edebiyat, babası tarih öğretmenidir. Suna'nın babası genç yaşta vefat etmiştir. Bir de ablası Sevim vardır. Sevim daha çok ev işleri ile ilgilenen, balık etli, ciddi bir kızdır. Suna ise küçüklükten beri kitaplarla haşır neşirdir. Elif ile lisede başlayan arkadaşlıkları ise ömür boyu devam etmiştir. Elif üniversitede Sanat Tarihi Bölümünü kazanır fakat Serdar adında, başörtülü öğrencilerin haklarını savunan bir örgüt lideri ile evlenerek okulu yarım bırakır. Bu evlilik sayesinde Elif kapanır ve yardım kuruluşlarında görevler alır. Suna ise Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü kazanır ve bu dönem ilgi duymaya başladığı Ahmet Hamdi Tanpınar üzerine uzmanlaşarak üniversitede Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalında doçent olur. Elif, Serdar'ın kendisini aldattığını öğrenir ve ondan boşanarak kızı ile beraber yaşamaya başlar. Suna, bir bildiriye Ali Balkan ile tanışır. Ali Balkan çok zengin ve Balkan asıllı bir ailenin en sevilen evladıdır. Fakat çapkın ve hovardadır. Birçok ülkeyi gezmiş, İngiltere'de doktorasını tamamlamıştır. Bir arayış içerisinde. Suna'ya açılır ve İstanbul'u

gezerek hem İstanbul'u hem kendilerini tanımaya başlarlar. Aynı zamanda aradıklarını bulmaya çalışırlar. Nihayetinde evlenerek hayatlarını birleştirirler. Fakat Ali Balkan çıkmaza girerek arayıştan vazgeçer. Suna ile Ali Balkan ayrı yaşamaya başlarlar. Burada hikâye başta anlatılan yere gelir. Aslında okuyucu, hikâyenin sonunu bilerek buraya kadar okur. Ama asıl hikâye olayların gelişmesi değil, arayışın anlatılmasıdır. Suna bu arayışa tek başına devam eder. Bu doğrultuda öncelikle o zamana kadar eleştirdiği, memnuniyetsizlik duyduğu akademik camiadan istifa ederek ayrılır. Bir müddet sonra ise Taşoluk köyüne yerleşerek arayışını burada sürdürmeye karar verir.

“Bizde sınıfsal mânada asalet yok Elifcim, esasen batılı anlamda burjuva da yok. Sen benden daha iyi bilirsin ya, bizde asalet zenginlikle değil, takva ile, ahlâk ile olur..” (s. 12).

Batılı toplumların gelişimini ifade eden zenginlik, maddidir. Bu zenginliğin göstergesi de burjuvazi gibi “asaleti” gösteren sınıfsal isimlerdir. Fakat bizim geleneğimizde asalet, Batılılarda olduğu gibi maddi zenginlikte değil, manevi zenginlikte dir. Manevi zenginlik ise ancak takva ve ahlak ile olur. Batılı anlamda asalet anlayışı, iktisadi bireyde tezahür etmektedir. Bizdeki asalet anlayışı ise İslami bireyde görünmektedir. Kutlu, bu durumu Suna ile Elif arasında geçen konuşmada ifade etmiştir.

“Netice şu: Hayatın bir mânası olacak, maddi-manevi. Mâna mı? Mâna şairin karnındadır be hoca.” (s.13).

İnsan hayatını sadece maddiyata indirgeyen, maddi olanı ne derece yaşarsa o nispette hayatına anlam katıp mutlu olabileceği iddiasının sonucu olarak ortaya atılan İktisadi birey anlayışının yerine Kutlu, insan hayatının sadece maddi değil, manevi yönünün de olduğuna dikkat çekerek hayatın manevi anlamı da olduğunu söylemektedir. Bu yaklaşım, İslam iktisadının bireye yaklaşımının temelini oluşturur.

“Bu şehirde eskiden ölümlerle diriler yan yana yaşamış, bir aile gibi. Ölüm hiç de korkulan bir şey değilmiş. Bir kapıdan çıkıp öteki odaya geçmek gibi bir şey. Mezarlıklarda piknik yapıldığı günler uzak değil; eski kartpostallarda var. Ahşap İstanbul, mütevazı İstanbul nedir? Bir mahalle mescidi, bir ulu çınar, gölgesinde bir çeşme, yanında bir hazire. Oya gibi işlenmiş mezar taşları.

Mezarlıkları süpürüp şehir dışına attılar. Hatırlıyorum; Eyüp-Alibeyköy sahil yolu yapılırken buldozerlerle sökülen mezar taşlarından tepeler oluşmuştu.” (s. 17-18).

Eskiye her zaman özlem duyan Kutlu, gelenekselcidir. Geleneksel olanda, maddi ve manevi taraf, birbirinden ayrı değildir. İnsanın maddi ve manevi yönü aynı tarafa bakmaktadır. Günümüzde ise, insanın maddi ve manevi yönü birbirinden ayrılmıştır. Artık günümüz insanının maddi yönü bir tarafa, manevi yönü başka bir tarafa bakmaktadır. Böylece yerleşik iktisat teorilerinin önerdiği, kapitalist sistemin dayattığı ekonomik ortamın temel gerekliliği sağlanmış ve İktisadi bireyin oluşumu gerçekleşmiştir.

“Canınızı sıkmayın, iyiler oldukça kıyamet kopmaz. Helal paranın bereketi çok olur, aza kanaat edeni Cenabı-ı Hak dara düşürmez. Salim Usta kendini tanıyanların getirdiği saatleri evinde tamir etti, kuyumcunun aydan aya verdiği parayı üzerine ekledi, çırak oğlan kalfa olmuştu onun kazancı da geldi yetişti. Şükür.” (s. 34).

İslam iktisadının temel dayanağı olan İslam dini, bireye kanaati öğütlemektedir. Aynı şekilde, paranın bereketli olması önemlidir. Bereket mefhumu, kapitalist anlayışta yoktur. Bu, İslami iktisadın dayandığı önemli bir temeldir. İslami birey kanaat edebilmeli, şükredebilmelidir. Kutlu da eserlerinde bu durumu farklı şekillerde sık sık vurgulamaktadır.

“ – Bura benim vatanım komutan. Taşına toprağına kurban.

İşte o yıllarda Anadolu bu. Yani ne?

Güzel yurdumuzun büyük bölümü çıplak dağlar, susuz dereler ve kurak ovalardan oluşur. Verimli ve sulak arazimiz azdır. Cennetten bir köşe olan yerler de vardır ama az. Anadolu insanı yüzyıllardır ekilen bu yorgun toprakları terk etmedi. Aza kanaat etti, geçinip gitti.” (s. 38).

Mustafa Kutlu'nun sık sık vurguladığı bir konu da göç olgusudur. Kutlu, şehirlere yapılan göçü eleştirmekte ve tersine göçü, yani şehirlerden köylere olan göçü önermektedir. Bu, onun iktisadi anlayışıyla da örtüşmektedir. Gelenekselci bir yazar olan Kutlu, kendisini tarımcı olarak niteler. Aza kanaat edilerek geçinilmesi gerektiğini düşünür. Bu anlamda Kutlu, kapitalist sistemin maksimum kazançla gelişme ve mutlu olma anlayışını reddederek İslami iktisat anlayışına uygun olarak kanaat etmeyi, azla yetinmeyi savunmaktadır.

“Ticarette adamın olacak, sırtını dayayacak bir güvenli dağ, bir dost, sana kazık atmayacak.... Herkes sanır ki malı ucuza alıp pahalı satarsan kâr edersin. Doğrudur ama işlemez. Benim yolum değişik. Yani şu. Malı ucuza aldım ya ucuza satıyorum. Önemli olan malın sağlam olması. Müşteri bakıyor ki çürük çarık yok hemen sana tav oluyor. İşte o zaman pahalı satanları solluyorsun.... Evet adamlar sana ve malına tav oldu mu, sana alıştı mı, güvendi mi, işte oltayı o zaman çekeceksin.... Mala yavaş yavaş zam yapacaksın.

– İtiraz ederler.

-Elbette. Sen de diyeceksin ki piyasa böyle.

- İnanmazlar.

İnanırlar. Hani sana güvenmiş, sana almış, senin sayende ucuza alıp pahalıya satmışlar ya bırakamazlar.

-Vay be!” (s. 42-43).

Mustafa Kutlu, kalbi temiz fakat nefsi pis, zeki fakat akıllı olmayan ve hovarda olan Çetin'in üzerinden şimdiki ekonomik yapılanmanın nasıl olduğunu, ticarette ahlakın, güvenin ve dürüstlüğün kalmadığını ifade etmektedir. Bunu yaparken, üzerinden durumu anlatmış olduğu Çetin

tiplemesinin nefsinin pis olması, hovarda olması, akıllıca hareket etmemesi gibi özelliklerini vurgulamıştır. Böyle yaparak aslında kapitalist sistem içerisinde varlık gösteren iktisadi bireyin özelliklerinin nasıl olduğunu hissettirmektedir.

“Anadolu’dan kopup büyük şehirlere akan insan seli önüne geleni yıkıp geçerek memleketi allak-bullak etmişti. Eski düzen, eski sokak, eski mahalle, bahçe, çeşme, kuyu, ağaç, mezarlık, mescit, tekke, kahvehane, çarşı, mektep, komşuluk, arkadaşlık, ehliyet, emniyet, güven, kanaat, feragat, feraset, nezaket, güzellik, incelik, insan ile insan, insan ile eşya, insan ile tabiat arasındaki ahenk yavaş yavaş çöküyordu.

Eski insanların bir türlü akıl erdiremedikleri ihtiras, yağma, bir koyup beş kazanma, ahlak ve adaletin para-pul karşısında erimesi; hatıralardan, o güne kadar değerli olan şeylerden vazgeçilmesi, yeni bir düzenin, daha doğrusu düzensizliğin, sırtıkan gücün, gün bugün diyen gücün hâkim olması....

Her şey değişir. Değişimden yana olmak şarttır. Peki “hangi değişim” diye tekere çomaksokalım. Cevaplar çeşitlenir. Ama ortak nokta şurada toplanır:

Gelişme, ilerleme, refah, zenginlik.” (s. 49).

Göç ile şehirler kalabalıklaşmıştır. Kutlu’ya göre bu durum memleketi allak bullak etmiştir. Çünkü amaç daha fazla kazanmak arzusudur. Bu arzunun önünde hiçbir şey duramamıştır. Ne eski binalar, bahçeler, çeşmeler gibi maddi değerlerimiz ne de güven, kanaat, feragat, feraset gibi manevi değerlerimiz, bu arzunun karşısında duramamıştır. Kapitalist düzenin hâkim kıldığı bu anlayışa eski insanlar bir türlü akıl erdirememektedir. Çünkü onların inancında ihtiras, yağma, bir koyup beş alma, ahlak ve adaletin para-pul karşısında erimesi diye bir şey söz konusu değildir. Bu, ancak kapitalizmin dayattığı yeni hâkim düzen içerisinde vardır. Bu düzen “değişim” ile kendini meşrulaştırır. Fakat bu değişim sırf maddiyata dayanan gelişme, ilerleme, refah ve zenginliktir. Manevi bir zenginlik değildir. Yani aslında salt maddi zenginlik boştur. Bu gerçek zenginlik değildir. Asıl zenginlik insanın içindedir. Dolayısıyla iktisadi birey, kendisinden beklendik şekilde hareket etmektedir. Fakat asıl olan İslam’ın emrettiği şekilde yaşamaktır. Dolayısıyla maddi zenginliğin manevi zenginlikten kopuk olmaması gerekmektedir.

İktisadi bireyin yaşam tarzı, hayatı kavrayışı, İslam dini ile örtüşmemektedir. Böyle olunca da manevi anlamda hiçbir değer hayatta kalmamıştır. Maddi değerlerin kazanımı da manevi değerlerin harcanması ile gerçekleşmiştir. İslam’ın emrettiği gibi yaşamak, eski insanlara nasip olmuştur. Onlar, İslami bireyin özelliklerini hayatlarına tatbik etmişlerdi. Şimdi de İslami birey, iktisadi anlayışın merkezini oluşturmalıdır.

“Mahalle medeniyet ile kültürün, milletin asırlar içinde süzüp aldığı ilkelere, tecrübeye, acı ve sevince, ahlaka, mimari ve estetiğe, adalet ve merhamete, hizmet ve hürmete, devlet ile münasebete dayanan bağımsız bir birim idi.

Hâkim sermaye ve hâkim kültürün, emperyalizmin, onun yerli ortaklarının alafranga dayatmasına ve baskısına dayanamadı, aşağılandı, küçümsendi ve yıkıldı. Yerine ne konuldu?

Kimliksiz ve kişiliksiz, birlikten ve dayanışmadan bihaber, yerli ve milli olana düşman, bireye ve onun nefsanî arzularına dayanan apartmanlar, AVM'ler, siteler.

Birbirini tanımayan, sevmeyen, saymayan insanlar; horozdan korkan çocuklar.

Birlikte yaşamayı reddedip ferdî hayatı seçenler özgür olduklarını sanıyorlardı. Böylece zokayı yuttular; sermayenin tüketim ekonomisine esir düştüler.

Ne kadar tüketirsen o kadar mutlusun.

Olmuyor işte, sonuç depresyon.

İlerleme, çağdaşlaşma, modern hayat, refah.

Uyuşturucu, plasebo, görüntü." (s. 57-58).

İslam bir medeniyettir. Medeniyet içerisinde insanlar toplu hâlde yaşarlar ve yaşadıkları yere bir ruh verirler. Bizde bu ruh, eski mahallelerde tezahür ederdi. Kutlu, bu eski mahalleleri özlemektedir. Bu mahalleler, kapitalist sistemin beraberinde getirdiği bir yıkıma uğramıştır. Çünkü kapitalist sistemin iktisadi bireyi, nefsi arzuları ile hareket etmekte, manevî bir boyut taşımamakta, helal-haram dinlememektedir. Bu yüzden kendi değerlerini yine kendisi yıkarak mutluluğu Batıda ve onun öğretisi olan maddiyatta aramıştır. Bunun sonucunda özgür olduğunu sanmış fakat yanılmıştır. Çünkü "sermayenin tüketim ekonomisi" onu tutsak etmiştir.

İktisadi birey, ne kadar tüketirsen o kadar mutlu olursun, anlayışını ifade etmektedir. Fakat Kutlu, bunun böyle olmadığını, sonucun yine "depresyon" olduğunu vurgulamaktadır. Bu durum da sırf ilerleme için, çağdaşlaşma, modern hayat ve refah için; bunlar bahane edilerek ya da bunlarla gözler boyanarak yapılmaktadır. Oysa ilerleme nedir, modern hayat nedir, bunlar sadece maddiyatla ölçülebilir mi? Kutlu aslında bu soruları sorarak, insanın salt maddiyatla mutlu olamayacağını, maneviyatın da en az maddiyat kadar lazım olduğunu ima etmektedir. Bunun da ancak İslam'a dayanan o eski insanlarla, onların oluşturduğu bir toplum yapısıyla mümkün olabileceğini söylemektedir. Bu noktada İslam iktisadının önerdiği İslami birey ön plana çıkmaktadır. Çünkü Kutlu'nun eskide aradığı şey, o dönem insanların ahlaklı, dürüst, namuslu, helal-haram bilen, kanaatkâr, değerlerine saygılı hayat tarzıdır. Kutlu, bu hayat tarzının şimdi tekrar yeşermesi, toplumsal düzeye yayılması ve böylece şu anki ekonomik yapının, tüketim toplumunun yıkılmasını istemektedir. Bu durum günümüzde ancak İslami bireylerden oluşan bir toplumda mümkündür. O nedenle Kutlu, sürekli İslami bireyin özelliklerini vurgulamaktadır. Zira ona göre tüketim toplumu ancak İslami bireylerin oluşturduğu bir iktisat sistemi sayesinde son bulabilecektir.

“Tarım toplumunun şehirleri böyledir. Memur da esnaf da bir yanı ile toprağa bağlıdır. Memurun maaşı, esnafın kârı evi döndürmeye yetmez. Bağdan-bahçeden, marabaya verilen tarlalardan gelen mahsul geçimi kolaylaştırır. Zaten o yıllarda kendine yeten bir ekonomi var. Aza kanaat esas alınmış. Bu geleneksel yapı yirminci asrın yarısında gevşedi, nüfus arttı, taşra şehirleri büyüdü, Türkiye batılı anlamda bir sanayi toplumu olmadı ama eski hayat tarzını neredeyse kaybetti”. (s. 67).

Geleneksel yaşam tarzının, yani toprağa ve kanaate bağlı olan yaşam tarzının nasıl kapitalist düzene döndüğünü kısaca özetleyen Kutlu, eski hayat tarzının kaybedildiğinden yakınmaktadır. Kendisi toprağa ve kanaate çok önem vermekte, bunun yine eskisi gibi olması gerektiğini düşünmektedir.

“...Topraktan kopan insanoğlu bir daha o aşk ile başka bir şeye bağlanamadı.

Eşya ile “kullan at” ilişkisi başladı. Her şeyi hızla tüketiyoruz artık, belki bu yüzden insan doyumsuz, huzursuz, bencil, nobran ve dengesiz. Kimse kimseye güvenmiyor. Bankalarla kapı kilitlerinin ardına saklanıyor. Endişe her yanda kol geziyor.” (s. 80).

Tarımcı bir yazar olan Kutlu, toprağı önemser, ona verilen değer, aşkın insanı mutlu ettiğine, olması gerekenin de bu olduğuna inanır. Fakat kapitalist sistemin getirmiş olduğu tüketim toplumu, insanın toprak ile olan ilişkisini kestiği gibi onun mutluluğunu da bitirmiştir. Oysa iktisadi bireyin tükettikçe mutlu olduğu iddia edilmiştir. Hâlbuki bu, gerçek değildir. Hatta mutlu etmemenin yanında insanı doyumsuz, huzursuz, bencil, nobran ve dengesiz bir hâle getirmiştir. Mustafa Kutlu'ya göre toprak insanı mutlu ederken kapitalist sistem insanı mutsuz etmekte hatta ona kötü huylar kazandırmaktadır. Bu durum insanın psikolojisini de bozarak onu bunalımın içine sokmaktadır. Bu durumdan tek çıkış yolu, İslam iktisadı ve onun merkezi olan İslami bireydir.

“... Aydınımız böyledir, dindar olmaktan korkar, çekinir. Bu yüzden hayatın mânasını tam kavrayamaz. İki cami arasında bınamaz. İnsanı dinle buluşturmeyen sanatı küçümsemiyorum ama neye yarar ki?” (s. 127).

Suna hocanın ağzından Ahmet Hamdi Tanpınar ile ilgili görüşlerini açıklarken bu sözleri sarf eden Kutlu, sıkça söylediği gibi burada da sanatın Allah'a ulaşmak için yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Buradan da anlaşılacaktır ki, Kutlu okuyucularını İslam ile buluşturmaya çalışır. Dolayısıyla, Kutlu'nun eserlerinde İslam ve onun insana yüklediği özellikler önemli yer tutar. Fakat bunlar, eserin içine sindirilmiş gibidir. Açık bir vaaz havasında değildir. Böylece, okununca rahatsız etmeyecek bir şekilde anlaşılır. Kutlu'nun belki en önemli özelliklerden birisi de budur; yani bunu rahatsız etmeden yapmasıdır.

“Bende anksiyete var.

Nedir dersiniz, bir nevi hastalık, psikolojik. Daha daha. Sıkıntı, kaygı, endişe. Hakkında kitaplar yazılmış, isteyen alır okur. Yaygın çünkü. Depresyon gibi. Modernizmin, hayat tarzının, metropollerin, tüketim kültürünün, hazzın, hızın, yalnızlığın, doymazlığın, inançsızlığın, bencilliğin....” (s. 142).

Kutlu, anksiyete durumunun, yani kaygı bozukluğu hastalığının, günümüzün yaşam tarzından kaynaklandığını ve yaygın olduğunu söyler. Sebebini ise tüketim kültürü, metropol, doymazlık, inançsızlık, haz, hız, bencilik, yalnızlık ve modernizm olduğunu belirtir. Aslında derinde yatan ve tüm bu sayılan nedenleri var kılan şey, kapitalist sistem ve onun insanları yönlendirdiği yaşam tarzıdır. Kutlu'nun asıl eleştirdiği de budur zaten.

“... Önce mümin sonra müslim oluruz. Hayatın mânası bu işte. Varlığımız din ile, ölüm ötesini kabul ile mâna kazanıyor. Dine ulaşmayan yol ister felsefeden ister sanattan geçsin menzile ulaşamaz....” (s. 199-200).

Kutlu'ya göre hayatın manası İslam'dır. İnsanın varlığı, ancak ölüm ötesini kabul etmekle anlam kazanır. İslam'ın dışında kalan her anlayış, menzile ulaşmaktan âcizdir. Bu anlamda her şey İslam'a ulaşmalıdır. Onun manası ile örtüşmelidir. Buradan yola çıkarak Kutlu'ya göre, insan ve insanın yapıp ettiği tüm işlerin İslam'a ve onun anlam dünyasına uygun olması gerekir.

“Devlet ferdi, aileyi, cemiyeti kanun gücü ile din dışı bir hayat tarzına mahkum etti. Osmanlı neticede bir din devleti idi, Cumhuriyet Türkiye'si laik olmayı seçti. İbadet yasaklanmadı ama eve ve camiye hapsedi. Din eğitimden kıyafete, siyasetten iktisada hayatın her noktasında etkili ve görünür olmaktan çıkarıldı. Özetin özeti bu.

Peki sıkıntı nerede? Sıkıntı şurada: İslamiyet diğer dinler gibi değil. Mensuplarının bütün hayatını tanzim ediyor ve bir “hayat tarzını” mecbur kılıyor. Sofra âdabından tuvalet âdabına kadar. Çeşitli kavimlerde, coğrafyalarda farklı uygulamalar olsa da akaid değişmiyor. Mesela Endonezya, Arabistan, Afrika, İran, Türkistan, Balkanlar'da kadınlar örfe-iklime göre giyinseler de “tesettür” esas alınıyor.

Faiz yasağı belli bir iktisadi emrediyor. Haram ile helal hayatın sınırlarını çiziyor. Hukuk-ahlâk Kur'an-ı Kerim esas alınarak belirleniyor. Kısacası bir kişi Müslümanlığa bağlanırsa, Allah'a inanıp peygamberi benimser ise imanın şartları ile İslâm'ın şartlarını kabul ve tasdik sonucu hayatını bu ilkeler çerçevesinde yaşaması şarttır.

Bu sebeple dini hayatın dışına çıkaran seküler anlayış ile uyuşması muhaldir. Müslümanlıkta din işi devlet işinden ayrılmaz.

Sıkıntı-çelişki burada.

İki asırdan beri İslâm'ı terakkiye mâni olarak kabul ettiğimizden “Hem Avrupalı olalım hem Müslüman kalalım” tezinin çıkmazını yaşıyoruz. Aslında İslâm'ı değil terakkiyi tartışmak lazımdı. Nedir bu vazgeçilmez kavramın aslı-faslı? Ne

Avrupalı olabildik ne tam Müslüman. Üniversitede mescit olmadığından böyle kapıları kilitleyip gizli gizli namaz kılıyoruz.

Namaz kılan bir öğretim üyesi mürtecedir ve onun üniversitede yeri yoktur.

Korku dağları bekliyor ve biz zaruret icabı iki yüzlü olmayı seçiyoruz. Ahlâkını çiğneyen birinin kişiliği, fikri, zikri kaç para eder.

Ya bu fiilin ızdırabı?" (sf. 231-232).

İslamiyet'in sadece bireyin özel hayatına sıkıştırılmayacağından, onun bir toplumsal yaşam tarzını gerektirdiğinden bahseden Kutlu, yıllarca devletin bunu yasakladığını belirtir. Hâlihazırda din ile devlet işlerinin birbirinden ayrı durduğunu, oysa bunların birleştirilmesi gerektiğini söyler. Toplumun hayat tarzını belirlemede İslam'ın temel alınması gerektiğini, bunun İslamiyet'in bir neticesi olduğunu söyleyerek hukuk ve iktisat gibi konularda İslam'ın emrettiklerinin uygulanması gerektiğini ifade eder. Kutlu'nun eleştirdiği günümüz toplum düzeni, seküler bir yapıdadır. Bu durum ülkemizde Batılılaşma tartışmalarının bir sonucudur. Batı, din dışı bir toplumsal hayatı empoze ederek din olgusunu bireyin kendi iç dünyasına itmiştir. Toplumdan din olgusunu tecrit etmiştir. İlerlemenin karşısına dini koymuştur. Bunun sonucunda hem hukuki zeminde hem de iktisadi zeminde din dışı bir anlayış gelişmiştir. Müslümanlar da Batılılaşma cereyanı ile bu zulme maruz kalmıştır. Oysa din olgusunu değil, ilerlemeyi konuşmak lazımdır: İlerlemek sadece maddiyata yönelik midir?

Kutlu'nun ortaya koyduğu bu anlayış, İslam'ın hayatın her alanında var olması gerektiği ile ilgilidir. İktisat da hayatın en önemli alanlarından biridir. Bu bağlamda Kutlu'nun iktisada bakışı da İslam merkezli olmaktadır. İslam'ın emrettiği bir iktisadi anlayış çerçevesinde bunun yapılması gerekir. İslamiyet iktisadi süreçlerde bireylerin nasıl davranması gerektiğini kesin çizgilerle belirtir. Bunların toplamı İslami bireyin özelliklerini oluşturur. İslami bireyin bu özellikler çerçevesinde iktisadi faaliyetlerini sürdürmesi, şarttır. Bunun ise devlet tarafından engellenmemesi gereklidir.

"İşte Cumhuriyet Türkiye'sinde zengin, kültürlü, seçkin bir aile. İslâmiyet ile münasebetini bir yere koyamamış. Bu sebeple toplumda tuttuğu yeri sağlama almak için dini görmezden geliyor. Din olsun ama bize karışmasın. Cenazelerde hatırlarız biz onu.

Bu ikircikli tutum toplumu gerdi. Dindar zümreyi devre dışı bırakmak mümkün değil. Hadi tek parti iradesinde vatandaşı zapt u rapt altında tutmak bir yere kadar mümkündü ama demokrasiye geçtik deyince barajlar patladı. Ülkenin hiçbir meselesi yoktu ki İslâm ile ilişkili olmasın. Bu sebeple gönül rızası ile imzalanan bir toplum sözleşmesi vücut bulmadı." (s. 234).

Devlet anlayışı, hayalî bir toplumsal sözleşmeye dayanır. Bu sözleşme de rızaya dayanır. Hâlbuki bizde, bu böyle olmadı. Dinin temas etmediği bir toplumsal alan olmadığı için aslında İslam bu devletin temel esası olmalıydı. Fakat ülkenin seçkin, zengin ve sözde aydınları bunu istemediler. Din olsundu

ama uzak olsun. İnsanın içinde kalsın, toplumsal alana sirayet etmesindi. Çünkü birinin çıkarlarına tersti. Bu nedenle de imzalanan bu hayalî toplumsal sözleşme aslında bizim için yoktur. Burada Müslümanlar için tek taraflı, mecbur kılınan bir imzalama söz konusudur.

“Memleket meselelerinin çözümünü “büyüklerimize” bırakalım. Mevcut şartlarda dini yaşamının imkânlarını arayalım.” (s. 235).

Ne kadar devlet-İslam münasebetini konuşsak da şimdilik elden bir şey gelmiyor. Ama Müslümanlar, şimdiki şartlar etrafında dinî hayatı yaşamının imkânlarını arayabilirler. Tam da bu noktada Kutlu'nun eserlerinde yapmak istediği şeyi söylemek mümkündür. İslam'ın birey için emrettikleri ortadadır. Birey, bunları yapabilir. Çünkü şu anki şartlar buna müsaade etmektedir. Kutlu da eserlerinde hep İslam'ın bireylere emrettiği, öğütlediği şeyleri işlemektedir. Bunlar arasında hukuk, aile, dinî eğitim gibi konular bulunmakla beraber iktisat konusu da yer almaktadır. İktisat, ülkemizde din dışı bir düzleme oturtulmuştur. Fakat Müslümanlar buna uymak mecburiyetinde değildir. İslam'ın emrettiği şekilde iktisadi faaliyetlerini pekâlâ sürdürebilmek mümkündür. Bunlar İslam iktisadı başlığı altında değerlendirilebilir. Ülkemizde yaşayan insanların da bu anlayış çerçevesinde İslami birey olarak varlık göstermeleri mümkündür.

4.1.2. Hesap Günü

Hikâye, Arif Bedir Bey'in, alafranga bir muhitte yer alan ve esnaflar arasında para toplanarak yapılan bir camide düzenlenen cenaze töreni ile başlar. Cenazeye katılanlar kendi aralarında konuşurlar. Ölümü düşünürler, sonra hemen dünyayı düşünmeye başlarlar. Fakat musalla taşında yatan tabutu gördüklerinde tekrar ölümü hatırlarlar. Cenazeye katılan birkaç kişi, tabutun içindeki Bedir ile konuşarak ondan helallik ister. Bedir ise onlarla yaşadıklarını hatırlatıp helallik için geç kaldıklarını söyler. Hikâye bu çerçevede Bedir'in hayatını anlatmaya başlar. Bedir, İngiltere'de İşletme alanında doktora eğitimini tamamlar. Henüz doktora yaparken kolejden arkadaşlarıyla ticarete atılan Bedir, hayatı boyunca çeşitli işlere girip çıkar.

Para kazanma konusunda bir sıkıntı yaşamayan Bedir, ne yaparsa yapsın bir türlü mutluluğu yakalayamaz. Hayatına sürekli bir mana vermeye çalışan Bedir, bu süre içinde birden fazla iş değiştirir. Bir zaman sonra yine bu düşüncelerle dükkân sahibi olduğu Şekerci Abdullah'ın dükkânını devralır. Orada okul arkadaşı Enver yardımıyla Cumalara gitmeye başlar. Tekkeye de başlayacakken büyük bir şirketten onu iş için çağırırlar. Böylece Bedir yine zamanın hızla akıp geçeceği koşturmacaya başlamıştır. İş yerinde her şey iyi giderken yaşanan bir deprem sonucu kendisine sarkıntılık eden sekreterinin ölmesi, onu istifa etmeye sürükleyerek devlette bir iş bulmasına yol açar. Burada epey iyi iş çıkaran Bedir'in bir gün annesi Melek Hanım ölüm döşeğine düşer ve ölmeden oğlunun mürüvvetini görmek istediğini belli eder. Bedir, o zaman bir bankada çalışan, kolej zamanı hoşlanıp görüştüğü Asuman ile evlenir. Süha ve Eda isminde iki çocuğu olur. Fakat Bedir'in devlette işleri yoğundur ve

çocuklarına zaman ayıramaz. Asuman da çocukların üstüne çok eğilmez. Bunun sonucunda Süha gitar merakına düşer, kötü ortamlara takılmaya başlar ve sonunda bar açar. Fakat açtığı barda sıkıntılar yaşar ve bir gün kumar borcu yüzünden topuğundan vurulur. Eda ise İngiltere'ye antropoloji okumak için gittiğinde Hippi olur ve Hindistan'a gitmek ister. Hindistan'da kaybolan Eda'dan bir süre haber alınamaz. Bunun üzerine üzüntüsünden annesi Asuman felç geçirir. Eda'dan iyi haber gelmesi üzerine Asuman baston yardımıyla yürümeye başlar. Bu arada bir holdingin yolsuzluğunu gören Bedir'e holding oyun oynar ve onu bir kadınla görüntüler. Bu durumu atlatmasına rağmen yorulan ve mücadeleyi bırakan Bedir istifa ederek şekerçi dükkânına geri döner. Artık iyice yaşlanan Bedir bir süre daha camiye devam etmeye çalışır fakat sabah namazlarına kalkamaz, yatsı vakti uyanık kalamaz olmuştur. Asuman da kızının iyi haberlerini alınca örtünmeye ve namaza başlamıştır. Bir süre sonra Bedir alzaymır hastalığına yakalanır ve hastanede hayata veda eder. Hikâye cenaze namazının kılınması ile sona erer: Avludaki cemaatin bir kısmı cenaze namazına katılırken bir kısmı da duvar dibinde bekler. Cenaze mezarlığa giderken bazıları da kuaföre, partiye ya da arkadaşıyla eğlenmeye gitmek üzere arabalarına binerler. Mustafa Kutlu, dünyanın bir oyun ve eğlenceden ibaret olduğunu söyleyerek hayatın tek manasının İslam olduğunu ifade eder.

“Alın teri ile zengin olan yok mu hocam? Vardır ama nadir. Öyle bir Müslüman bul alnından öpeyim. Nasıl yani? Şöyle: Malını İslâm yolunda harcayacak, Hz. Ebubekir gibi. Ama yok. Bu haksız kazanç yüzünden fakirler arasında zenginlere karşı bir husumet doğmuştur.

Peki hocam, zengin olmak mı efdal, fakir kalmak mı? Önderimiz Hz. Peygamber'in hayatına bakarsan onun fakirliği seçtiğini görürsün. Zaten peygamberler miras bırakmaz. Efendimiz dünyasını değiştirdiğinde geriye birkaç parça değersiz eşya kaldıydı. Peki sonra? Sonrası Hz. Ebubekir halife olarak malını İslâm yolunda harcadığından fakir kalmıştı. Hz. Ömer hutbeye yamalı elbiseyle çıkardı.

Hatta âlimlerin “uydurma” dedikleri bir hadis dahi vardır. Hz. Peygamber buyurmuş ki “Fakirlik iftiharımdır”. Bunu sûfiler çok kullanıyor. Ancak incelik şurada. Buradaki fakirlik manevi mânadadır. Yani mülk Allah'ındır. Kulun elinde bir şey yoktur, o Allah'a muhtaçtır.

Yani sen şimdi bize fakirliği teklif etmiş oluyorsun. Hayır ben diyorum ki fakir sabredecek, zengin şükredek. Sabırla şükrü terazide tartmalıyım. İkisi de makbuldür. Cenab-ı Hak kimini fakirlikle, kimini zenginlikle imtihan eder. Güzellikle çirkinlik gibi. Ancak toplum düzeni için Kuran-ı Kerim şunu söylüyor. Mal-mülk para birilerinin elinde toplanmasın. Yani toplumda kabul edilebilir bir gelir dağılımı olsun. Mal sahibi olanlar kibirlenip şımarmasın, bunun hesabı ağırdır. Böyle düşününce ben zengin müslümanın hesabının daha ağır olduğunu düşünüyorum....

Başa dönersek, helalinden mal kazanıp malını İslâm yolunda harcayanların herkese faydası dokunur. Memleket bayındır olur. Kimse kimsenin malına göz dikmez. Cömertler baş tacı olur....

Yine de mala-mülke güvenmemek lazımdır.

Burası mühim. Gün gelir elinden uçar gider, meydanda dımdızlak kalırsın. Malı veren de Allah, alan da Allah. "Ben" dersen yoldan çıkarsın. "Ben" demek terk-i edeptir." (s. 9-10-11).

Mustafa Kutlu, yerleşik iktisat teorilerine tam karşıt bir anlayış sunmaktadır. Günümüz kapitalist düzeninde var olan anlayış, kazancı, kârı maksimuma çıkarmak, zengin olmaktır. Bu anlayış, seküler bir bakış açısının neticesidir. Maddi olan ve manevi olanı birbirinden ayırarak manevi olanı iktisadi süreçlerden tecrit eden bu anlayış, çıkarıcı, bencil bir anlayıştır. Oysa Kutlu, İslami bir bakış açısıyla meseleye yaklaşmaktadır. İslâm'ın temel kaynaklarından olan Kur'an-ı Kerim ve hadislerden yola çıkarak aslında iktisadi süreçlerin nasıl cereyan etmesi gerektiğini söyleyen Kutlu, İslâm iktisadına bağlı olarak İslami bireyin özelliklerini özetlemektedir. Kutlu, kapitalist sistemin bireye bakış açısıyla İslâm'ın bireye bakış açısını adeta kıyaslayarak helal ve harama dikkat çekmektedir. İktisadi bireyin kazanç elde etmesinde helal-haram ayrımı bulunmamaktadır. Hâlbuki İslami bireyin en temel özelliklerinden biri helal ve harama riayet etmesidir. Bu anlamda çalıp çırpma yoluyla kazanç sağlama kapitalist sistemin bir sonucu olarak görülürken bunun İslam iktisadında böyle olamayacağı söylenmektedir. Bu durum da Hz. Peygamber (S.A.V.) efendimizin yaşantısıyla tarif edilmektedir. Kapitalist sistem zengin olmayı, kazancı maksimum seviyeye çıkarmayı öğütlerken İslamiyet ise zengin olanın şükür, fakir olanın sabretmesi gerektiğini söylemektedir.

Kapitalist sisteme göre mal ve mülk kişinin bizatihi kendisindedir ve tamamen onun tasarrufundadır. Hâlbuki İslam'a göre mal ve mülk Allah'ındır. Bu durum, halifelik ile açıklanır. Dünyada var olan her şey Allah'ındır. İnsan ise Allah'ın emanetçisidir. Yani kapitalist anlayışta her şey insana aitken, İslâm'da Allah'a aittir. İslâm'ın iktisadi faaliyetler hususundaki emir ve yasakları İslam iktisadi kavramı ile karşılanmaktadır. İslâm iktisadi başlı başına bir iktisat teorisi olmamakla beraber böyle bir iktisat teorisinin oluşması için bir bakış açısı sunmaktadır. Her iktisat teorisinin bireye bir bakış açısı bulunmaktadır. Kapitalist sistemin bireye bakışı iktisadi birey kavramı ile açıklanmıştır. İslam iktisadının bireye bakışı ise İslami birey kavramı ile açıklanmıştır. Buna göre Kutlu'nun iktisadi süreçlere bakış açısının İslam iktisadi ile aynı olduğu ve İslami bireyin özelliklerini yansıttığı söylenebilir.

Hikâyede Arif Bedir, İngiltere'de iktisat alanında doktora yapmaktadır. Kolejden arkadaşları Ekrem ve İsa ihracat işine girmişler fakat yurt dışı bağlantılarını sağlayamamışlardır. Bu konuda Arif Bedir'den yardım talep ederler. Bedir, bu talebi kabul etmesiyle beraber şirkete üçte bir oranında ortak olur. Yurt dışı ağını çok iyi bir şekilde kuran Bedir, doktorasını bitirince yurda dönüş yapar. Bir zaman sonra Ekrem ve İsa'nın hem kendisini hem devleti kazıkladığını anlayan Bedir, bir süre ses etmeden sermayesini biriktirmeye devam eder. Yeteri kadar sermaye biriktirince de ortaklıktan ayrılır. İşin tüm aşamalarını öğrendiği için ihracata girişen Bedir, yurt dışında kurduğu ağa

güvenmektedir. Fakat Ekrem ondan önce davranarak iki misli para öder ve Bedir'in kurmuş olduğu ağda çalışan adamları satın alır. Bunun sonucunda malları elinde kalan Bedir iflas eder. Bunun üzerine Bedir de Ekrem ve İsa'nın şirketinin daha önceden şahit olduğu kanunsuz işlerini şikâyet ederek onların da batmasını sağlar. Fakat Ekrem ve İsa yeniden toparlanırlar.

Kutlu bu durumu “*Bugünün iş dünyası böyle. Kim kimi haklarsa. Siyaset bir, ticaret iki. Bunlar zalimdir.*” (s. 46) şeklinde yorumlar. Kapitalist ekonomik sistemin bencil, maksimum kâr elde etmeye iten, maddi refahı ve gelişmeyi öğütleyen yapısı, günümüzün iktisadi faaliyet alanlarını bu şekilde etkilemektedir. Bunun temel sebebi ise, tüm bu süreçlerin içerisinden manevi olanın çıkartılmasıdır. Dinin yok sayılmasıdır. Sadece bu dünya varmış gibi davranılmasıdır.

Bedir işsiz güçsüz, ne yapacağını bilmez hâdedir. Bir lokantada yemek yerken bir tanıdık masasına yaklaşır. Bu, aynı kolejde okuduğu Cezmi adında birisidir. Eniştesi sayesinde inşaat işine girmiştir. Bedir'in de ihracat işine girdiğini duymuştur. Onunla bu konuyu konuşmak istemektedir. Sohbet devam ederken, Cezmi inşaat işinde paranın nasıl kazanıldığını anlatmaktadır:

“- Bir başka ortakla on sekiz dairelik bir iş yaptık. Yap-sat.

- Evet.

- Yeri güzeldi, iyi gitti. Abi inşaatta para var yani. Altmışa mal edip yüzaltmışa satıyorsun.

- Yuh artık.

- Öyle. Hele devlet işi ise, sen de namusu cebe koymuş isen, bu iş iki yüz altmış olur.” (s. 50).

Kutlu, Cezmi üzerinden bugünün kapitalist ekonomik sisteminin aksaklıklarını, yanlışlıklarını vurgulamaktadır. Kapitalist sistemde yaşayan insanlar, sadece maddiyata odaklanarak maneviyatı yok saymaktadırlar. Bunun sonucunda dinin emir ve yasaklarının dışında davranarak haksız kazanç elde etmektedirler.

Günümüz kapitalist sistemin içerisinde yaşayan insan, maksimum kâr etme derdi içerisinde yaşamaktadır. Öbür dünyayı düşünmeden yaşayan iktisadi birey ölene kadar durulmamaktadır. Bu durum, hikâyede Cezmi üzerinden şöyle anlatılmaktadır:

“*Sonunda bir kalp krizi geçirdim.*

-Geçmiş olsun.

-O zaman Hanyayı Konyayı anladım.

-Maşallah.

-Dedim ki, oğlum Cezmi torununun torununa yetecek servetin var, bırak artık, bırak.

-Ee! Biraksaydın.

Cezmi acı acı güldü:

-Alışmış kudurmuştan beterdir abi. Bırak deyince bırakılmıyor. Gecikmemin sebebi budur...." (s. 74).

Cezmi, büyük servet sahibi olsa da bu serveti torunlarının torunlarına yetecek miktara ulaşsa da hâlâ çabalamaktadır. Bunun sebebi doymazlıktır. Ahireti düşünmemektir. Bu durum, aslında tam da kapitalist sistemin istediğidir. Fakat İslam, bunu kesinlikle reddeder. İslami birey bu tür davranışlarda asla bulunmaz.

Bedir'in ağzından konuşan Kutlu, günümüzde Müslümanların istediği şekilde yaşamasının önünde birtakım engeller bulunduğunu dile getirmekte ve bunların başında devletin geldiğini söylemektedir. Madem öyle, biz de teorik bir İslam devleti kuralım diyerek izahata girişen Kutlu bunların tümünün "Müslümanların kulluk ve ibadetlerini huzur ve emniyet içinde, bilinçli ve gönüllü olarak yerine getirmelerini" sağlayacağını söylemektedir. Buradan da anlaşılmalıdır ki Mustafa Kutlu İslam anlayışının her şeye hâkim olmasını istemektedir. Her şeyin İslamiyet'e uygun biçimde yapılmasını arzulamaktadır. Bugünün iktisat anlayışında yerini bulan refah, ilerleme ve zenginlik için de aynı yaklaşımı ortaya koymaktadır:

"Bunlar göreceli şeyler. Müslüman önce kanaat sahibi olmalı; israftan, lüksten uzak durmalı. Sermaye bazı fertlerin elinde aşırı birikip bir müstakil güç haline gelmemeli. Kula kulluk asla söz konusu olmamalı. Zengin ile fakir arasında bir uçurum açılmamalı." (s. 83).

Bu paragrafta Kutlu, İslam iktisadı anlayışını ortaya koyarak İslami bireyin kanaat sahibi olması, israf etmemesi, lüksten uzak durması gibi özelliklerini dile getirmektedir. Buradan da anlaşılabilirliği gibi Kutlu'nun iktisat anlayışı, doğrudan İslam iktisadı anlayışındır. Bu bağlamda Kutlu, İslam iktisadına bağlı olarak İslami bireyin özelliklerini sık sık vurgulamaktadır.

Yaşantımız süresince çalışıp didinen insanoğlu, ölümü, hesap gününü pek düşünmez. İnsan iş hayatına öyle bir dalar ki başını kaldırıp ileriye bakmaz. Kutlu da dünyaya kazık çakmayacağımızı hatırlatarak iş dediğimiz şeyin "bizi ibadetten, şefkatten, merhametten, Allah yolundan" ayırmaması gerektiğini söylemektedir. Ayrıca "iş bağlantısı için atılacak imza, bizi bir sabah namazını vaktinde kılmaktan alıkoymamalı" diyerek dünya işinin Allah rızası karşısındaki değerini göstermektedir. Bu anlamda hiçbir şeyin İslam'ın insanlara emrettiği ve öğütlediği şeylerin önüne geçemeyeceğini belirten Kutlu, tüm faaliyetler gibi iktisadi süreçlerde de İslam'ın belirleyici olması gerektiğini ifade etmektedir.

Kutlu'ya göre para kazanma hırısı sadece ticaretin içerisinde olanlarda değil, memurlarda da vardır. Kimi evrakta sahtecilik yapmayı düşünür kimi ticarete atılmayı hesaplar fakat genelde kimse bir şey yapamaz:

“Ağa, kredi-miredi bulacan, yahut babadan kalan tarlayı satacan, toptan bakliyat işine girecen. Garanti bu. Mal kokmaz, çürümez; iyiyi-kötüyü karıştır belli olmaz.

Yahu bırak bakliyatı para emlakte şimdi. Belediyeden bir tüyo alacak, gelişmekte olan bir semtte iki büyük arsa kapatacan, beş seneye âbad olursun âbad.

İşin büyüğü küçüğü olmaz arkadaş. Sizin projeler çok para ister. O kadar para hanginizde var. Hem babadan kalan tarlayı kolay satamazsın, bir sürü hissedar çıkar, sana bir karış yer düşer. Ben size canlı misâl vereyim. Şu bizim dairenin köşesinde köfte ekmek satan köylü ayda kaç para kazanıyor biliyor musunuz? Hep birlikte:

-Yooo.

Bilmezsiniz tabi. Ben üşenmedim sordum. Günde otuz-elli ekmek satıyormuş. İki ile çarp, çünkü yarım ekmek, altmış ile yüz eder. Hadi biz buna elli diyelim. Yarım ekmekten en az bir lira kazansa eder elli, iki lira kazansa eder yüz. Ayda eder üç bin. Vergi yok, kira yok. Temiz üç bin. İçinizde ayda üç bin kazanan var mı?

-Yooo!

İçlerinden biri bu köfte işine içerlemiştir. Karizmayı çizdirmek istemez.

Beyler elinizdeki imkanların değerini bilin. Yeri geldiğinde bir evrakta bir rakam değiştirirseniz istikbal garanti.

Herkes birbirinin yüzüne bakar, tedirginlik artar.

Aman yavaş kardeşim. Ne oldu? Yahu herkesi dinliyorlar bilmiyor musun?

Birinin kulağına gitse bittik.

Böyle projelerle biter öğle tatili. Sigaralar söndürülür. Çalışma masasına doğru giderken çoğunun zihninde ancak şu kadarı kalmıştır. Kimsenin bir şey yapacağı yok...” (s. 106-107).

Kapitalist sistemin içerisinde yetişen, dinden uzak kalan insanlar, her ne iş tutarlarsa tutsunlar yine de daha fazla kazanmayı hesap etmektedirler. Hatta bunu yapmak için ahlaksızlığı bile göze almaktadırlar. Günümüz koşullarına göre birçok kimseden katbekat iyi, düzenli bir gelire sahip olan memurlar dahi, hâlâ daha fazla kazanma derdi içerisinde girmektedirler. Şükür demek bilmez, kanaat etmez insanlar aslında hâkim iktisadi sistemin birer yansımasıdır. Oysa İslam, şükretmeyi, kanaat sahibi olmayı ve en önemlisi de helal yoldan para kazanmayı emretmektedir. Hâlbuki bugün birçok insan daha fazla para kazanmak için haram yollara tevessül etmekten çekinmemektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

İktisat kavramı, günümüzde üzerinde en çok durulan, konuşulan, tartışılan bir konudur. Bireysel, toplumsal ve küresel neden ve sonuçları olan iktisat, çok yönlü ve karmaşık bir olgudur. İktisat hem pratik anlamda iktisadi faaliyetleri hem de teorik anlamda bu faaliyetlerin nasıl olması gerektiğini

inceleyen bir bilim dalını ifade etmektedir. Dolayısıyla iktisadi faaliyetlerin nasıl olacağı, rastgele olmamaktadır. Öncelikle teoriler geliştirilmekte, yaklaşımlar ortaya konmaktadır. Bu teori ve yaklaşımlar, iktisadi faaliyetlerin tüm süreçlerini kapsamaktadır. Bir iktisat teorisinin birey, mal ve mülk, para, kâr, faiz, satın alma, satış, üretim, pazarlama, kanun vb. tüm iktisadi aktör ve süreçler için temel bir yaklaşımı bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar temelinde ise bir teori oluşturulmakta ve iktisadi faaliyetler de buna göre gerçekleşmektedir.

İktisat teorilerinin nasıl olduğu, iktisadi faaliyetlerin nasıl olacağını belirlemektedir. Bu anlamda iktisat teori ve yaklaşımları önem kazanmaktadır. Özellikle küreselleşme ile beraber iktisadi faaliyetlerin büyük ölçekte yayılım gösterdiği ve diğer ülkelerle etkileşime girdiği göz önünde bulundurulursa konunun önemi daha iyi anlaşılacaktır. Nitekim günümüzde hâkim olan iktisadi faaliyetlere bakıldığında, etkilerinin küresel ve çok yönlü olduğu görülmektedir. Kapitalist sistem olarak ifade edilen bugünün iktisadi faaliyetlerinin sosyal, psikolojik, kültürel, politik vb. çok yönlü ve derin etkilerinin olduğu gözlemlenmektedir.

Mustafa Kutlu da eserlerinde siyaset ve iktisat konularına fazlaca yer vermektedir. İkisinden de haz etmeyen Kutlu, özellikle iktisat ile ilgili eleştirilerini sıklıkla dile getirmektedir. Günümüzde hâkim sermaye ve hâkim kültür hâline gelen kapitalist sistemin başta ekonomik olmak üzere sosyal, psikolojik, kültürel ve politik etkilerini eleştiren Kutlu, özellikle hikâyelerinde bu konuları farklı boyutları ile ele almaktadır.

Kutlu, kapitalist iktisat anlayışını, sadece maddi olana yer vermesi, kazancı maksimuma çıkarmayı öğütlemesi, tüketim kültürünü oluşturması, insanların ahlakını bozması, kültürel unsurların ve şehirlerin ruhunu yok etmesi, kişileri depresyona sokması, onları mutlu olma vaadiyle aslında mutsuz etmesi, faizi meşru hâle getirmesi, öbür dünyayı unutturması, haksız kazanca müsaade etmesi, dünyanın %90'lık gelirinin en zengin %10'luk bir kesime gitmesini sağlaması, çevre kirliliğine neden olması, doğaya zarar vermesi, yoksulluğu arttırması, insan doğasına ve Allah'ın emrettiği düzene aykırı olması gibi nedenlerden ötürü eleştirmektedir.

Kutlu, iktisadi faaliyetlerin de Allah'ın Kur'an-ı Kerim ve Sünnetlerde emrettiği ve İslamiyet'e uygun bir şekilde düzenlenmesi gerektiğini ifade ederek buna uygun bir iktisadi yapılanmanın oluşturulması gerektiğini düşünmektedir. Bu anlamda Nurettin Topçu'dan büyük oranda etkilenen Kutlu'da bir İslam iktisadı anlayışının bulunduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir.

İslam iktisadı bağlamında kapitalist sistemin bireye bakış açısını eleştiren Kutlu, insanın sadece maddi yönünün olmadığı, manevi yönünün de bulunduğu, dolayısıyla iktisadi faaliyetlerin yalnızca maddi olan ile açıklanamayacağı, manevi olanın da bu süreçlerde önemli rolü olduğunu ifade etmektedir. Bu anlamda hikâyelerinde İslami bireyin özelliklerini sık sık vurgulayan Kutlu, böyle yaparak iktisadi birey ile İslami bireyin özelliklerini

kıyaslamakta ve bizlerin iktisadi birey değil, İslami birey olmamız gerektiğini söylemektedir.

Kapitalist sistemin insana yaklaşımını ifade eden iktisadi birey, maksimum kazancı hedefleyen, faiz yiyebilen, tükettikçe mutlu olan, sadece maddi yönü olan, bencil, lüks içinde yaşamak isteyen, diğerlerini düşünmeyen, malını istediği şekilde kullanabilen bir bireydir.

Hâlbuki İslamiyet, insana halifelik vermiştir. İnsan bu dünyada bir emanetçidir. Ona verilen tüm mal ve mülkün mutlak sahibi değil, fakat emanetçisidir. Mutlak sahip Allah'tır. Dolayısıyla insanın geçici olarak sahip olduğu mal ve mülklere bu gözle bakması, onu Allah'ın isteğine uygun olarak kullanması gerekmektedir. Buna göre sahip olduğu mal ve mülkten zekât vermesi, israf etmemesi gerekmektedir. İslamiyet'e göre insanın sadece bu dünyası değil, öbür dünyası da vardır. Dolayısıyla insan sadece maddi değil, manevi bir varlıktır da. Dolayısıyla iktisadi faaliyetlerinde insanın manevi yönü de belirleyici olmaktadır.

İslâm, insana kanaat sahibi olmayı, şükretmeyi ve sabretmeyi öğütlemektedir. İhtiyacından fazlasını harcamamayı, tüketmemeyi ve lüksten kaçınmayı emretmektedir. Ayrıca zenginlerin cömertlik göstererek fakirleri doyurup giydirmesini, sadaka vermesini öğütlenmektedir. İslamiyet'te bereket mefhumu da önemli bir yer tutmaktadır. Bir şeyin bereketli olması, onun çok olmasından efdal görülmektedir. İslamiyet, faizi haram kılmıştır. Dolayısıyla İslam dini Müslümanın faiz almasını da vermesini de yasaklamıştır. Aynı şekilde bir Müslümanın helal ve harama riayet etmesi gerekmektedir. Bir Müslüman, tüm iktisadi faaliyetlerinde helal olanı tercih etmeli ve kul hakkı yememelidir. İslamiyet, kâr için de belirli hudutlar çizmiş ve kazanırken diğerlerinin kazanmasının önüne geçilmemesini emretmiştir. İslamiyet'in iktisadi faaliyetler için müminlere emrettiği ve öğütlediği tüm bu özellikler ve anlayışlar İslami birey kavramı ile ifade edilmektedir.

Mustafa Kutlu'nun da hikâyelerinde sık sık İslami bireyin özellik ve anlayışlarını yansıttığı görülmektedir. Nitekim çalışma kapsamında incelenen "Sevincini Bulmak" ve "Hesap Günü" hikâye kitaplarına bakıldığında, karakterlerin İslami bireyin özelliklerini yansıtacak şekilde söylemlerde buldukları gözlemlenmiştir. Ayrıca anlatım sırasında Kutlu'nun araya girerek iktisat ile ilgili ifade ettiği düşünceler, İslam iktisadi anlayışı ile örtüşmektedir.

Bu bağlamda Kutlu'nun hikâyelerinde İslam iktisadi anlayışını yansıttığı söylenebilir. Bu durum, Kutlu'nun Müslümanların tam anlamıyla İslamiyet'e uygun olarak ibadetlerini yapabilmeleri için İslam'a uygun bir devlet anlayışının oluşturulması gerektiğini zira devlet işleri ile İslamiyet'in birbirinden ayrılamayacağı, İslamiyet'in bireyin toplumsal yaşamını da düzenlediği ile ilgili görüşleriyle örtüşmektedir.

Kaynakça

- Aydın, Yılmaz. (2016), "Post Otistik İktisat: İktisat Eğitimi ve Neoklasik İktisat Eleştirisi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S 35, s. 65-47.
- Barut, Nilgün. (2019), *İktisatta İnsan Faktörüne Davranışsal İktisat Açısından Bakış*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır.
- Bilir, Hüsnü. (2018), "Neoklasik İktisadın Tanımlanmasına Yönelik Bir Deneme", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C 7 S 2, s. 658-670.
- Çelebi, İbrahim. (2019), *Yeni Kurumsal İktisat Neoklasik Kurumsal İktisat mı? Kurumsal İktisat Perspektifiyle Yeni Kurumsal İktisat Üzerine Bir İrdeleme*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Çelik, Derya. (2019), *İktisat Teorisinde Rasyonalite: Davranışsal İktisat Bağlamında Bir Değerlendirme*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Dilek, Serkan, Küçük, Orhan, Özdirek, Recep. (2017), "Homo Economicus mu? İslami İnsan mı?" *Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C 4 Sayı: 3, s. 635-641.
- Erdoğan, Seyfettin, Orhan, Osman, Zekayi. (2013), *Meslek Yüksek Okulları İçin Genel Ekonomi*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Ertek, Tümay. (2013), *Meslek Yüksek Okulları İçin Makro İktisat: Ders Kitabı (Basından Örnekler)*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Eskicioğlu, Osman. (1999), *İslam ve Ekonomi*, Çağlayan Matbaacılık, İzmir.
- Gül, Ali, Rıza. (2010), "İslam İktisat Düşüncesinin Kur'an'daki Temelleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C 51, S 2, s. 27-78.
- İskender, Duygu. (2019), *Davranışsal İktisat ve Deneysel İktisattan sonra Nöroiktisat*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Keş, İbrahim. (2019), *Toplumsal Değişme Bağlamında Mustafa Kutlu Beşlemesi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Kılıçaslan, Yılmaz, Esen, Ethem. (2012), *İktisada Giriş*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Kutlu, Mustafa. (2015), *Hesap Günü*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kutlu, Mustafa. (2018), *Sevincini Bulmak*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

TDK (2020). *Güncel Türkçe Sözlük* <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 21.10.2019)

Uzunoğlu, Sadi, Aytaç, Ayhan, Yıldız, Nural; Yıldırak, Kasırga; Atakişi, Ahmet (2008), *Temel Ekonomi*, Literatür Yayınları, İstanbul.

Ünal, Rukkiye. (2019), *Davranışsal İktisat Açısından Kuşaklar Arası Tüketici Tercihlerinin İncelenmesi: Bartın Üniversitesi Örneği*. Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bartın.

Yeni Şafak, (2019). (Erişim Tarihi: 24.05.2020)

Yazarlar Cevaplıyor, (2020). <https://www.youtube.com/watch?v=2DUba8S1Q> (Erişim Tarihi: 10.09.2020)